

PRÓZA ÉS ONTOLÓGIA

BORBÉLY ANDRÁS

(Szilágyi Istvánról)

– esszé vagy szöveg –

(1. a regény ideje)

Egy szisztematikus elemzés, amely Szilágyi István *Üllő, dobszó, harang* című regényét választaná tárgyául, talán azokból tipográfiai, tördelési megoldásokból kell kiinduljon, melyek – már megelőzve minden értelmezést – értelmezve teszik hozzáférhetővé a szöveget. A szöveg nyomtatott „képe” nemcsak „lehetséges” fogódzókát nyújthat, hanem arra a „lehetőségre” hívja fel a figyelmet, amelyben (amelyet betöltve?!) a szöveg *egyáltalán* „van”, hozzáférhető. Erről az önértelmezésről, ahogyan a szöveg magát felosztja, nem is túl nagy ugrással átléphetnénk, mondjuk az időkezelés értelmezése felé. A főszövegről leágazó behúzott, apró betűs és vastaggal szedett szövegrészek¹ például a főszöveg „múltjába”, előzményeibe nyúlnak vissza. De ezzel „egy időben” *előre* is nyúlnak, mégpedig a címben megnevezett üllőnek, mint (mondjuk, talán) „olvasásbeli útjelzőnek” az értelmezése felé.

A regény második felében viszont az ezzel a tipográfiával szedett szöveg a jövőbe nyúl előre, igaz, épp csak egy kicsit előbbre, mint a főszöveg, de itt már nem ugyanannak a szereplőnek jövőbeli gondolatait követve. Itt ugyanis, vagyis a főszövegben, a tanítónő, Anna és a háborúból (talán) elsősorban önnön „létezését” (?) megértő tanulságokkal viszatérő Karatna István késő estébe nyúló – megint, de persze nem csak így érthető – „önértelmező” párbeszédét követhetjük. A jelzett 2. típusú tipográfiával szedett szöveg viszont előrenyúl ugyanennek az estének az éjszakájába, és a szereplők beszélgetését (talán következményként is) követő, Karatna István fiatalkori önmagával folytatott párbeszéde olvasható.

A „fiatalkori önmaga” azonban újabb, ezúttal „régmúltbeli” események elbeszélését hívja elő. Eközben a főszöveg újra elébe vág ezeknek a részeknek, megelőzi a 2. típusú tipográfia „*előrefutását a múltba*”, s a szöveg a beszélgetés éjszakáját követő virradat előjelzésével ér véget: „*A virradatnak bántó a közönye, mert még csak rajtakapni, tetten érní sem akarja semmin az éjszakát. (...) A virradat – mondhatnánk – könyörtelen, hiszen azal sem törődik, hogy az éjszakát álomban vagy álmatlanul töltötték az emberek.*”

---

¹ L. az alábbi kiadást: SZILÁGYI István: *Üllő, dobszó, harang*. Bukarest, 1969. Irodalmi Könyvkiadó.

(2. kérdések/kérdés)

Itt és most viszont – erre utalt az első mondat feltételessége – nem a „hogyanra”, azaz az írásmód ilyen vagy olyan megoldásaira próbálunk rákérdezni, noha azok is feltétlenül kérdésre méltók. Ahhoz viszont, hogy a „mit”-re kérdezhessünk, talán mégiscsak (és „mindig már”) a hogyanra is kérdeznünk kell. Ha azt kérdezzük, „mit ír” ez (vagy az) a próza, rögtön a „hogyanba” botlunk, például a stílus, a műfaj, a tipográfia kérdéseibe. Például kérdezzük meg, *mit* „ír” a fentebbi idézet. Azt-e, hogy a virradat közönyös, továbbá könyörtelen? Grammatikai értelemben talán. De a regény megértése szempontjából *mire* utalhatnak az ilyen megállapítások? Például melyik az a virradat? S ha arról a virradatról lenne szó, amely a már említett módon a regényben „írva van”, akkor miért kell ilyennek lennie? Közönyösnek, könyörtelennek? Kérdezhetünk-e így valamit?

Ami a stílust illeti, példának okáért és Szilágyi István esetén, gyakorta belebotlunk egy ilyen válaszbba: „*költői*”. *Mit* mond az, hogy „*költői*”? Elsősorban ezt valla-tjuk most: a „*költői*” Szilágyi István esetén egy „hogyan”- vagy egy „mit”-jellegű kérdésre akar válaszolni? Hiszen ha még ezt sem tudjuk, vagyis, hogy *mit* és *hogyan* kérdeztünk, akkor hogyan jelenthet egyáltalán választ az, hogy „*költői*”. Vajon az iménti idézet költőisége csak a virradat hogyanját ragadja meg, vagy a költőiség itt nemcsak egy „hogyan”, egy díszíték vagy ragaszték, egyféle „*költői* befejezése” a szövegnek. Az idézet „mit mond”-ját kérdeztük és egy „hogyan”-nal („*költői*”) válaszoltunk.

Továbbá úgy tűnik, nem jól, össze-vissza, zavarosan kérdeztünk. Esetleg csak sejtettük, hogy mit is akarunk kérdezni. Talán sikerült sejtetnünk, hogy a kérdés költői, hogy a kérdés esetleg maga a „*költői kérdés*” lenne: „*Amióta az ablakok fekete lakatok a háza-kon, nem tudni, a sötétség mit tesz a világgal, igen, mintha hetek óta titkolni akamá, mit művel odakint; berakja-e holdsugárpántos öreg ládájába a falut, mint szokta, rendszeren, hogy biztonságban legyen? És reggel kipakolja-e újra a nap útjába a hegyeket, hogy meg-lihegtesse, míg fölér a falu fölé? Mit akar a sötétség ezzel a házzal, s mit a többivel; a fa-luval, a kicsi és a nagy világgal – mit akar a sötét? ... Miért kötteti be a házak szemét? Hi-szen így a vállára veheti az egész világot és bedobhatja valami mély szakadékba, hogy annak fenekén összetörjön, szétmálljon, mint valami ócska bútordarab, melynek a sok hurcolkodástól amúgy is lazák már eresztékei.*”

A tipográfiai megoldások mellett Szilágyi István prózájának talán legjellegzetesebb vo-nása a kérdés. A hétköznapi beszédben a „*költői kérdésnek*” az az értelme, hogy nem lehet rá válaszolni, nem várunk rá választ, legalábbis meglepődnénk, ha valaki mégis vá-laszolna. Vajon ugyanígy van-e ez az ilyen típusú „*költői kérdés*” esetén? Tekinthe-tük úgy, hogy a kérdés itt, a regény első lapján csak egy modalitás, a beszélő beszédmód-ja, amelyről azt mondjuk: „*költői*”. De megpróbálhatjuk „*komolyan*” venni a kérdést, s eb-ben az esetben figyelembe kell vennünk mindazt, amit ez a „*komolyság*” maga után von-hat: „*Minden kérdés keresés. Minden keresésnek előre irányt szab az, amit keresünk. A kérdésés a létezőnek megismerő keresése, az ő hogy- és igylétében. (...) A kérdésésnek mint valamire irányuló kérdésésnek van kérdeztje. Minden valamire irányuló kérdésés valamilyen módon tudakozódás valakinél. A kérdeztten kívül a kérdéséshez tartozik egy kikérdezt. A vizsgálódó, azaz sajátosan teoretikus kérdésben meg kell határozni és fo-galmára kell hozni a kérdeztet. A kérdeztben ekkor mint a kérdésés tulajdonképpen*

intencionáltja benne rejlik a rákérdezett, melynél a kérdezés célba ér. Maga a kérdés is, mint egy létezőnek (a kérdezőnek) a viszonyulása, sajátos létkarakterrel bír.”²

Ha a „költői kérdést” ilyenformán egyfajta kísérlet keretében „ontológiai kérdészként” fogjuk fel, akkor meg kell kérdeznünk, hogy mi lenne az alábbi kérdés *kérdezettje*, *kikérdezettje* és *rákérdezettje*: „Mit akar a sötétség ezzel a házzal, s mit a többivel; a faluval, a kicsi és a nagy világgal – mit akar a sötét?” A Heidegger-i formális kérdés-struktúra alapján a *kérdezett* a szándék, az intenció („mit akar?”); a *kikérdezett* a „sötétség”; a *kérdezettben* benne rejlik *rákérdezett*, „melynél a kérdezés célba ér” nem más, mint az intenció „mit”-je – az, *amit* a „sötétség akar”. Továbbá – Heidegger szerint legalábbis – már eleve benne tartjuk magunkat e szándék „mit”-jének megértésében, anélkül azonban, hogy fogalmilag képesek lennénk rögzíteni. „*Ez az átlagos és homályos létmegértés...*”³ Már eleve értjük tehát, hogy „*mit akar a sötét*”, ha nem így lenne, nem tudnánk még kérdezősködni sem felőle.

Nem arról van szó tehát, hogy a „költői kérdésre” nincsen válaszunk vagy ne várnánk választ, ellenkezőleg, már maga a kérdés is magában foglal egy választ – jöllehet burkoltan, anélkül, hogy „fogalmunk” lenne róla. Ha a kérdezés és a kérdés lehetősége „mindig már” azon múlik, hogy – jöllehet burkoltan – van egy válaszunk, azaz már eleve van *mire* kérdezzünk egy még csak *ezután* következő kérdésben, ez azt jelenti, hogy maga a kérdés az, ami feltárhat itt *valamit*. Tudomást szerzünk egy *rákérdezetről*. Eszerint a „költői kérdés” sajátos jellege is abban állna, hogy – noha egyáltalán nem várunk rá valamilyen „korrekt” választ – megmutatja, hogy van *valami*, *amit* kérdezni lehet. A kérdésnek így rejtetten megértés-jellege van, hiszen a kérdésben föltárul egy *rákérdezett* léte. A főtebb idézett „költői kérdésben”, jobban belegondolva, éppen az hat „költőinek”, hogy azt (fel)jételezzi: a sötétségnek „van” szándéka, amelynek mibenléte meghatározatlanul ugyan, de mégiscsak megmutatkozik. Ez a megértésjelleg csak olyan mértékben tár fel, hogy éppen csak tudomást szerzünk a *rákérdezett* létéről, minden további vonatkozásban még homályban marad.

Amit így – „költőileg” – megtudtunk, az a következő: *a sötétség akar valamit*. És ebben az esetben mellőznünk kell azt a lehetőséget, hogy a „költői kérdést” retorikailag pusztán „megszemélyesítésként” azonosítsuk. Ha a retorikai „fogások” jelentősége kimerülne a pusztai technikai alkalmazás ötletességében, nehezen határozhatnánk meg úgy egy művet, hogy az értésünkre adhat *valamit*, még ha ez a *valami* a pusztai ötletesség is.

Összefoglalva, a „Mit akar a sötétség ... a nagy világgal?” „költői kérdést” először úgy határoztuk meg, a hétköznapi szóhasználat alapján, hogy az ilyen nem „igazi” kérdés, mivel „valójában” nem lehet, és nem is kell rá válaszolni. Majd ellenkezőleg, feltételeztük, hogy a „költői kérdés” nem hogy nem kérdez semmit, hanem az ontológiai irányultságú kérdéshez hasonlóan úgy kérdez, hogy már a kérdésben hozzáférhetővé tesz valami újat: egyrésről *azt*, *ami* a kérdés *rákérdezettje*, továbbá előrevetíti egy olyan „viszony” megértését, amely a *kérdező* és a *rákérdezett* között áll fenn. Noha a *rákérdezett* az előzetes és a homályos megértés állapotában van, ennek ellenére egy újszerű viszonyt tár fel *kérdező* és *rákérdezett* között. Ez az újszerűség abban áll, hogy a sötétség *egyáltalán*

² HEIDEGGER, Martin: *Lét és idő*. Budapest, 2001. Osiris, 20.

³ L. i. m. 21.

akarhat valamit. Az ilyen típusú újszerű viszony „megállapítása” vagy tételezése, úgy tűnik, a „költői kérdés” sajátossága.

Ha mindezt elfogadjuk is, vajon megtudtunk-e ezzel valamit arról, amire a regény irányul, amit akar? Hiszen már az idézett kérdés előtt a regény legelső mondata utal arra, hogy a sötétség úgy tesz, mintha akarna valamit: „A sötétség egymásra torlaszolta a hegyeket, beléjük göngyölte a falut, felitta a patakot, a Gidrány csobogása is úgy hallszott be Anna szobájába, mintha a sötétség kortyolná vizét, azután az éjszaka az egész csomagot keresztül-kasul átkötözte az utak pántlikáival, egy hatalmas ládába tette s reá fényes fekete lakatokat biggyesztett.”

Az a viszony, amit a kérdés megállapít, már előzetesen működtette a szöveget. A kérdés csak mintegy „rákérdez” erre, hangsúlyossá téve, felszínre hozva azt, ami már előzetesen is tagolta a szöveget. Amit a kérdés felszínre hozott (vagyis az újszerű viszony), egy olyan előzetes „látásmódot” tételez tehát, amely szerint a sötétség *igenis akarhat valamit*.

Azt feltételeztük előbb, hogy a „költői” nem pusztán egy beszédmód, egy „hogyan”, most pedig világossá válhatott, hogy a „beszédmódot” mindig már megelőzi, de legalábbis hozzá tartozik egy sajátos „látásmód”, amelyben maga a „beszédmód” is gyökerezik. De vajon elégséges bizonyíték-e ez arra, hogy a „költői” itt nem „csak” beszédmód, hanem ugyanakkor egy sajátos „világlátás” felszínre hozatalát is jelenti a kérdezés által? Ehhez meg kellene találnunk („fogalmára kellene hoznunk”) azt, *amire* egy ilyen sajátos látásmód által tagolt költői akarás kérdez (*mit akar a sötétség?*). Ennek a „mit”-nek a fogalomra hozatalát csak a szöveg szisztematikus elemzése végezheti el, amelyhez ez az esszé csak lehetséges szempontokkal kíván hozzájárulni.

(3. idő, világ, tágasság)

„Vajon annyi lenne az időm, amennyit teszek, vagy élek két mozdulat között; az életem, amennyit a mozdulataim idje összead? S közötté a tétlenség szakadéka?...

Vajon annyi-e a világ, amennyit kirabol belőle itt bent a szobában a néhány bútor, künn a fák, a házak, a kövek – mindaz, ami megérintható látható? (...) Ha pedig több ennél, akkor jöhet születés, vész, emelkedés és bukás, amit ember él, minden elenyészik e mindenség ölén. De a világ e megfoghatatlan tágassága mostoha, nem viseli gondomat, nem őriz meg, nem tesz semmit értem, énérettem (sem általam önmagáért), vagyis azért, hogy megtartsom magának; odadob az életnek – talán születésem pillanatában – és az hánytorgathat kénye-kedve szerint a maga zátonyain; (...) Kapaszkodjak a többiek vállába, karjába, a mindenkiébe, a hatalmas és mégis milyen töredezőn összefogózkodó láncolatba, mely együtt nyúvi egymást és önmagát? Ha lépnék, visszahúznának, ha lemaradnék, magukkal rángatnának tovább; (...) Éljem hát e botorkáló, egymáson csüggő, csúszó-mászó, rángatózó táncban az életem? Mi cikázhat köztem és közöttük, mi lehet futárom feléjük? A szerelem megsemmisülést sejtető pillanatai? Hiszen akkor kihull belőlem mindenféle világ.”⁴

Az idézetek a regény egyik 3. típusú tipográfiával (kurzívval) szedett részéből származnak. Az így szedett szövegrészek jellemzője a fentiekhez hasonló „egzisztenciális”

---

⁴ Id. kiad., 155-156.

vagy „ontológia” (mögé)kérdés, a „költői kérdés”, illetve a „tájéleírás” (?) (amiről még szó esik). E szövegek alanyának kiléte nehezen határozható meg, ez persze „jellemző a szerzőre”. A fenti idézetek esetében két lehetőség közül választhatunk: vagy Anna „belső monológja” a megszakításokkal szabdaltszöveg, vagy a narrátoré. Valójában a személyjelölés váltakoztatásából és „lebegtetéséből” a kettő közti lehetőségre gondolhatunk. De mi ez a lehetőség? Kétségtelen, ezek Anna kérdései, az ő „létere” vonatkoznak, de vajon ő mondja-e el őket. Csak annyi bizonyos: Anna mintegy *föltehető* ezeket a kérdéseket, de talán a narrátor kérdez így mégis. Az alany „lebegtetéséből” mindenestre csak arra lehet következtetni, hogy a szöveg mégsem akarja ezt határozottan leszögezni. Vajon van-e valamilyen „mélyebb” értelme ennek a „technikának”? Az mindenestre elsősre kihangzik már a kérdések modalitásából, hogy ezek nem csak egy meghatározott szituációban lévő szereplő megoldandó kérdései, hanem akár „mindenki”, akár „az én” kérdéseim is lehetnének. Én mégsem szoktam – mondhatnám, persze, én – azért *ennyire nyíltan* kérdezni. Velem, mint olvasóval is úgy áll a helyzet, akár Annával, hogy én is csak mintegy kérdezhetném, afféle költői kérdésként, amire úgysem várok választ: *végül is miféle a világ?* És egyáltalán: *„mi végre?”* De mielőtt választ várnék, már legyintek is – „hisz úgysem tudhatom.” *Vagy amit „tudhatok” ezzel kapcsolatban, az nem is tudás, csak vélekedés, ideológia, vagy (akár) csak egy viselkedés- illetve beszédmód?* És ez egy jellegzetes „szilágyis” kérdés lenne?

Amennyiben az ilyen típusú kérdésről megállapítható – egy szisztematikus elemzés során –, hogy az „általában vett lét értelmét” kutatja, mégpedig a Heidegger-i „ontológia” szerint úgy, hogy már eleve bele van vetve annak valamilyen előzetes (homályos) megértésébe, akkor itt külön végiggondolandó lehet: egyrészt az olyan kérdés, amelyet nem egy „valaki”, egy „Önmaga” kérdez, hanem amely lehetőségként mindannyiunk (vagyis a „jelenválólét”) számára mindenkor adódik. Ez a kérdés egy *hívást* foglal magába, melyben a kérdés által megállapított „viszony” jellegzetesen egzisztenciális, továbbá a „lét értelmét” célozza. Másrészt az is végiggondolandó, hogy a szöveg egésze milyen előfeltételeket, milyen előzetes megértést tételez a kérdésekben foglalt lehetséges „látásmód” megvilágításához. A fentebb idézett kérdések tekintetében továbbá (nagyjából) talán (?) a következő megállapítások:

– *„Ha a rendeltetés meghagyása [vagyis annak, ami, Szilágyinál: „néhány bútor, künn a fák, a házak, a kövek – mindaz, ami megérinthező látható”] alkotja a gondoskodás egyéges struktúráját, a gondoskodás pedig valamihez kötött létként a gond lényegbeli szerkezetéhez tartozik, a gond viszont a maga részéről az időbeliségen alapszik, akkor a rendeltetés meghagyása lehetőségének egzisztenciális feltételét az időbeliség időzésének egyik módusában kell keresnünk.”⁵*

– *„Ebben az együttlélhez tartozó távolságtartásban benne rejlik azonban, hogy a jelenvalólét mint mindennapi egymássalét mások fennhatósága alatt áll. Nem ő maga van, mások elvették létét. (...) Ez az egymássalét teljesen feloldja a saját jelenvalólétet a 'mások' létmódjában, és pedig úgy, hogy a maguk megkülönböztethezőségében és körvonalozottságában egyre inkább eltűnnek. Ebben a fel-nem-tűnésben és kontúrtalanságban fejt ki az akárci a maga tulajdonképpeni diktatúráját. Úgy élvezünk és szórakozunk, ahogy*

---

⁵ HEIDEGGER, i. m. 408.

akárki élvez: úgy olvasunk, úgy ítélünk irodalomról és művészetről, ahogy akárki lát és ítél: a 'nagy tömegből' is úgy vonulunk azonban vissza, ahogy akárki visszavonul: 'felháborítónak' találjuk, amit akárki felháborítónak talál. (...) Mindenki másik, senki sem önmaga. (...) Mint akárki-önmaga, a mindenkori jelenvalólét már szétszóródott az akárkibe, és még meg kell találnia magát."⁶

– „A lelkiismeret kihívja a jelenvalólét Önmagját az akárkibe való belevezettségéből. A felhívott Önmaga a maga mi-jét illetően meghatározatlan és üres marad. A hívás mellőzi azt, amiként a jelenvalólét mindenekelőtt és többnyire érti magát a gondoskodása tárgya felőli értelmezésben. Az Önmaga mégis egyértelműen és eltéveszthetetlenül érintve van. Nemcsak a felhívottat gondolja el a hívás 'személyére való tekintet nélkül', hanem a hívó is feltűnő meghatározatlanságban leledzik.”⁷

(4. tájleírás)

A rövidsége való tekintettel a „tájleírások” ontológiai értelmezhetőségének kérdését egy későbbi, a *Jámbor vadak*⁸ című novelláskötetből vett bekezdés alapján próbáljuk meg fölvetni. A „tájleírás” nem valamilyen „realista” pótlék, nem is „költői díszíték” a szövegen, még csak nem is pusztán „háttér”. Az a „szerzői szándék”, hogy a szereplők által lakott, vagy „élt” teret a szereplők nézőpontjából feltárja, hozzátatozik a szereplők „egzisztenciális” jellemzéséhez, hiszen „Egy 'én-itt' 'itt'-je önmagát mindig egy kézhezálló 'ott'-ból érti meg a hozzá viszonyuló el-távolító-irányuló-gondoskodó lét értelmében.”⁹ A „táj” elsősorban sohasem egy meghatározott földrajzi tájék, amit megkereshetünk a térképen, még akkor sem, ha a szöveg hivatkozik ilyen „hivatalos” tájelnevezésre. A táj felosztása nem a valóságnak, hanem a szövegben megformált világnak „felel meg”, vagyis a táj egy lehetséges „látásmódjának”, értelmezésének. Arról tudósít, hogy milyen is akar lenni ez a megformált világ.

„(A tárnák a Dermis túlsó oldalától kezdve, a hegyek civilizált világ felé eső völgyéből nyíltak. A Dermestől számítva a civilizált világig ilyenképpen minden hegy kavernás volt. A Sulyompatak völgye, ahonnan a vizet vették, a gépháztól ötven méterre lehetett. A gyalogösvény, melyet ők hármán tapostak ki, a viztartály felé kanyarodott; szolgálatba jövet megnézték, mennyi víz hiányzik, ettől függően járták a gépeket.)”

A tér a hétköznapi tájékozódás számára nem valamilyen elvont „üresség”, amelyben benne vannak a dolgok, s melyektől el kell vonatkoztatnunk, ha meg akarjuk érteni a teret önmagában. A térnek a hétköznapi életben értelme: *valami-valahol*. A tér, a környék mindig már föltárult az ottlakók számára, tudják melyik ösvény hová vezet, melyik irányba haladva mit várhatnak. Ennek a hétköznapi tájékozódásnak a *hozzávetelőségesség* a jellemzője: „a tárnák irányába”, „a Dermis oldalában”, „valahol arrafelé”, „körülbelül a túlsó oldalán”. Ezek a hozzávetőleges „fogalmak” megelőzik az égtájak szerinti tájékozódást. Heidegger szavaival: „Amikor a távot felbecsüljük, akkor ez relatív módon történik azokra az eltávolításokra vonatkoztatva, amelyekben a mindennapi jelenvalólét tartózkodik. Számszerűen ezek a becslések akár pontatlanok és ingadozók is lehetnek, a jelenvalólét mindennapi-

⁶ HEIDEGGER, i. m. 153-156.

⁷ HEIDEGGER, i. m. 315.

⁸ SZILÁGYI István: *Jámbor vadak*. Bukarest, 1971. Kriterion. (A novella címe: *A Dermis*)

⁹ HEIDEGGER, i. m. 160.

ságában mégis megvan a saját és teljesen érthető meghatározottságuk. Azt mondjuk: egy kis séta odáig, kőhajításnyira, 'pipaszívásnyira' van. Ezek a mértékek azt fejezik ki, hogy nemcsak mérni nem akarunk, hanem itt a felbecsült eltávolítottság egy olyan létezőhöz tartozik, amelyhez gondoskodva-körültkintően közeledünk."¹⁰

Ez a hermeneutikai személet hozzásegít a „tájéleírás” funkciójának megértéséhez. A novella – és az egész novelláskötet – egyik lehetséges értelmezése a térnek éppen abból a felosztásából indulhat ki, amelynek az idézett bekezdés is alapja: a „civilizált világ felé eső” tájék, a Dermis túlsó oldala, szemben a Dermisnek nem a civilizált világ felé eső környékével, ahová a három szereplő visszavonul az „ipari forradalom” világából, mintegy annak a peremére. Ez a visszavonulás a szövegben alig kap indoklást, mindenestre egybeesik a környék ipari területté való átalakításával, amelyben a főszereplő, Delabona maga is részt vállal. De végül az ércbányászat „ötletéről” a környéken, amelyhez maga is hozzájárult, a következőképpen gondolkodik: „Az ember hitvány dög, csak belerondít a világba, s megyen tovább. De ezt aztán úgy teszi, hogy a keze nyomát megemlegesse a világ. (...) Az aranyhegyű lándzsát kikaparni a Dermisből – ötlet; de a gondolat – az önmagában létező óriási dolog, mint a hegy, mint a Dermis maga. Azt pedig nem lehet szétkaparni csak úgy, s elhordani vonaton – hisz látja ő a Dermisen. Csupán az aranylándzsát lehet kiszedni belőle: az ötletet. És most így a Dermis mi maradt: ötletektől megfosztott gondolat?”¹¹ Az ötlet-aranylándzsa és a gondolat-hegy hasonlatok is rávilágítanak a „táj” és a „tér” azon tulajdonságára, hogy az az ott lakók vagy dolgozók megértésében, az ők „jelenválólét-szerű” „gondoskodó” (vagy épp nem gondoskodó) maguk-tapasztalásában, mintegy velük együtt lehet az, ami. Delabona azonban a novella kezdetén még nem rendelkezik önmaga és világ ilyen megértésével: „Akkor saját maga számára még nem létezett Delabona. Mert vannak emberek, akik, míg meg nem kérdőjeleződik, nem veszik tudomásul létüket. Delabona számára akkor még csak a hegyek léteztek, no meg a gépek és robbanószerkezetek.”¹² A világ nem rendeltetészerű „használat” (az ipari terület kiépülése, a Dermis csúcának lemetszése, stb.) az, ami végül „megkérdőjelezi” Delabona létét?

A világban kézhezálló dolgok – Heideggerrel szólva – „eredendő” rendeltetészerűsége és jelentéssége már eleve föltárul a világ megértő „lenni-hagyásában”. Delabona „ipari” korszakában, amikor ez a jelentésség, önmagának világba vetettségével együtt, még nem tárult fel számára („csak tennie kellett”¹³), talán fogalmazhatunk így, „rongálta” saját világát. Nem a tettek, hanem a világ már-nem-megértő nem-feltárása az, ami rongál. Majd kénytelen visszavonulni arra a „tájéleírás” által hozzávetőlegesen jelzett területre, ami így „civilizáció” és „természet” furcsa egyvelege. Hogy egy ilyen oppozíció ontológiaiag kellőképpen alátámasztható-e, az persze kérdéses. A „tájéleírás” azonban óhatatlanul a hétköznapi tájékozódás számára „irányadó” „tájékként” nevezi meg a „civilizáció felőli oldalt”, amelytől talán el lehet távolodni, de belőle kilépni csak a halál révén lehetséges.

A hasonló egzisztenciális kérdések bűvópattakként át- meg átszövik Szilágyi Istvánnak már a korábbi szövegeit is, lehetőséget kínálva egy ennél teljesebb horizontú, szisztematikus, ontológiai szemléletű elemzés számára. Ennek természetesen az „ontológia” fogal-

¹⁰ HEIDEGGER, i. m. 130.

¹¹ SZILÁGYI István: *Jámbor vadak*. Bukarest, 1971. Kriterion, 90-91.

¹² I. m. 66.

¹³ I. m. uo.

mának felülvizsgálatával és körülhatárolásával kellene kezdenie. Egy ilyen olvasat *lehetőségének* megértése persze „mindig már” eleve ért valamit az „ontológián”, akár a kérdés esetében. „Az élet kérdéseiben az ember felelete örökké benne lenne talán?”¹⁴

Alsó-Mecenzéf (Metzenseifen, Abauj-Torna vármegye, ma Medzev, Szlovákia), római katolikus templom. (Hadobás Sándor felvétele, 2008. október.)

---

¹⁴ SZILÁGYI István: *Üllő, dobszó, harang*. Bukarest, 1969. Irodalmi Könyvkiadó, 283.